

Subject Area
International Relations

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 94
PP: 482-491

Arrival
06 November 2021
Published
31 January 2022
Article ID Number
3841
Article Serial Number
27

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/ssj.3841>

How to Cite This Article
Sabitov, F. (2022). "1970-2007 Arası Dönemde Türkiye-Suriye Su Politikaları: Fırat Ve Dicle Nehirleri Örneği" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:94; pp:482-491

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

1970-2007 Arası Dönemde Türkiye-Suriye Su Politikaları: Fırat ve Dicle Nehirleri Örneği

Turkey-Syria Water Policies In The Period Between 1970-2007: The Case Of Euphrates And Tigris Rivers

Farid SABITOV ¹

¹ Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi. Kocaeli/Türkiye

ÖZET

21. yüzyıl dünyasında su ihtiyacı her geçen gün artmasına karşılık su kaynakları gitgide azalmaktadır. Bu anlamda sınıraşan nitelikte olan Fırat ve Dicle Nehirleri uzun yıllar boyunca Türkiye ve Suriye arasında anlaşmazlık konusu olmuş ve iki ülke arasındaki ilişkileri doğrudan şekillendirmiştir. Fırat-Dicle Havzası'na ilişkin sorunların temelinde akarsuların kullanımı, hukuki niteliği ve Suriye ile Irak'ın söz konusu nehirlere katkısı ile kullanım hedefi arasındaki tutarsızlık gibi hususlar bulunmaktadır. Bununla birlikte su kaynaklarının kullanımından dolayı ortaya çıkan sorunlar, ilgili devletlerin katkıları ve talepleri, geliştirdikleri politikalar ve ileri sürdükleri tezler nedeniyle daha da karmaşık hal almıştır. Bu çalışmada uluslararası hukuk literatüründe yer alan akarsulara ilişkin kavramlar ele alınmış; Fırat ve Dicle Nehirlerinin fiziki özellikleri incelenmiş; ve havza ülkelerin nehirler üzerindeki uygulamaları, anlaşmazlık noktaları, işbirliği girişimleri ve tezleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Suriye, Su Sorunu, Fırat, Dicle

ABSTRACT

Despite the fact that the water demand in the 21st century world is gradually increasing, the water resources dwindling down. In this sense, the Euphrates and Tigris Rivers, which are transboundary in nature, have been the subject of dispute between Turkey and Syria for many years and have directly shaped their relations. At the heart of the problems related to the Euphrates-Tigris Basin, there are issues such as the use of streams, their legal nature, and the discrepancy between the contribution and target usage of Syria and Iraq. However, the problems arising from the use of water resources have become more complex due to the contributions and demands of the relevant states, the policies they have developed and the theses they have put forward. In this study, the concepts related to rivers in the international law literature were discussed; the physical features of the Euphrates and Tigris Rivers were examined; and basin countries' practices on rivers, points of disagreement, cooperation initiatives and theses were evaluated.

Key Words: Turkey, Syria, Water Conflict, Euphrates, Tigris

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında eşitsiz bir şekilde dağılmış olan su kaynakları devletler açısından taşıdıkları iktisadi, siyasi ve stratejik değer dolayısıyla tarih boyunca çeşitli anlaşmazlıklara, krizlere ve kimi zaman savaflara dahi neden olmuştur. Su sorunlarının yoğun bir şekilde yaşandığı bölge konumunda olan Ortadoğu; iklim değişikliği, küresel ısınma, nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme gibi etkenlerden dolayı su kaynakları bakımından en fakir coğrafya olarak nitelendirilmektedir. Ortadoğu bölgesi açısından hayati önem taşıyan ve aynı zamanda siyasi istikrarsızlıklara sebep olan Fırat-Dicle Havzası sınıraşan sular olarak tanımlanmakta ve kıyıdaş ülke konumunda olan Türkiye ile Suriye arasında sulardan faydalanma noktasında uyumsuzluk konusu olmaktadır.

Her iki ülke de su meselesini kendi çıkarlarını ve egemenlik haklarını koruyan uluslararası hukuk kuralları ve doktrinler çerçevesinde ele almakta, siyasi boyutlara taşımakta ve netice olarak kazan-kazan ilkesine dayalı çözüme yaklaşmamaktadırlar. Bu bağlamda iyi niyet ve iyi komşuluk yaklaşımını sergileyen Türkiye, 1970'li yıllarda geliştirdiği Güney Anadolu Projesi kapsamında Fırat ve Dicle sularının akılcı ve etkin kullanımını amaçlamış ve buna yönelik çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ancak aşağı kıyıdaş ülke olan Suriye, Türkiye'nin geliştirdiği su projelerin kendisine zarar verdiğini, kendi topraklarına akan su miktarında azalmaya yol açtığını ve suları kirlettiğini öne sürerek su sorununu uluslararası platformlara taşımakta ve çeşitli yasadışı terör örgütlerine destek vermektedir.

Yukarıda bahsi geçen bilgilere istinaden çalışmada Türkiye-Suriye ilişkilerinde anlaşmazlık konusu olan su sorunu Fırat ve Dicle Nehirleri kapsamında incelenmiş, sorunun hukuki boyutu uluslararası düzenlemeler ve doktrinler

çerçevesinde ele alınmış ve nehirlerin teknik özellikleri değerlendirilmiştir. Ayrıca ülkelerin söz konusu sınıraşan sular ile ilgili uyumsuzlukları, işbirliği girişimleri ve tezleri hakkında bilgi verilmiştir.

2. AKARSULARIN HUKUKÎ DURUMU VE AKARSULARA İLİŞKİN KAVRAMLAR

Türkiye ile Suriye arasında su konusuna ilişkin olarak yaşanan temel anlaşmazlıklar akarsuların paylaşımı ve kullanımı ile ilgili olup Fırat ve Dicle Nehirlerini kapsamaktadır. Ortadoğu'nun önemli su kaynaklarını oluşturan bu nehirler uluslararası hukuk çerçevesinde ilgili devletler tarafından "uluslararası su", "ortak su" ile "sınıraşan su" şeklinde ifade edebileceğimiz farklı kavramlar ile tanımlanmış, "mutlak egemenlik (Harmon) doktrini", "doğal durumun bütünlüğü doktrini", "ön kullanımın üstünlüğü doktrini" ve "adil kullanım doktrini" gibi çeşitli çözüm önerileriyle ele alınmıştır.

2.1. Uluslararası Akarsular

Geleneksel anlamda uluslararası akarsular kavramının uluslararası belgelere kodifikasyonu 1815 yılında Viyana Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Nitekim 1921 tarihli Barselona Sözleşmesi'nde ulaşım elverişli olması şartıyla üzerinde taşımacılık yapılabilen akarsular uluslararası akarsular olarak tanımlanmıştır (Dursun, 2006: 24). İlerleyen yıllarda uluslararası literatürün bir parçası haline gelecek olan Sözleşme'deki tanıma göre uluslararası akarsular, ulaşım elverişlilik bağlamında iki veya daha fazla devletin kara ülkesinden geçen su yollarıdır. Ancak zaman içerisinde akarsuların taşımacılık/ulaşım dışında tarım, enerji üretimi ve endüstri gibi alanlarda kullanılması uluslararası sular kavramının çeşitlenmesine ve coğrafi kıstasın belirleyici faktör haline gelmesine neden olmuştur. Bu anlamda yapılan yeni tanımlamaya göre "iki veya daha çok devletin ülkesini kesen ya da ayıran akarsular" uluslararası akarsular şeklinde nitelendirilmiş ve aşağı-yukarı kıyıdaş ülke terimleri önem kazanmıştır. XIX. yüzyılda yaşanan teknolojik değişimler uluslararası akarsular konusunda çeşitli tartışmalara yol açmış ve uluslararası sular ile sınıraşan sular olarak ifade edebileceğimiz esasında birbirine benzer ancak devletlerin çıkarları doğrultusunda farklı bir şekilde anlamlandırılan yaklaşımların öne çıkmasına neden olmuştur. Belirtmek gerekir ki uluslararası akarsular kavramındaki "uluslararası" ibaresi ilgili akarsuların paylaşımı konusunda ortak egemenliği ve ortak yönetimi gerektirecek iki taraflı veya çok taraflı düzenlemelerin yapılması amacıyla devletlerin bir kısmı tarafından kullanılmakta olup netice olarak çeşitli anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Kırkıcı, 2014: 23-24).

Uluslararası akarsular konusunda evrensel bir hukuki belgenin olmaması 1959'dan itibaren Birleşmiş Milletler çatısı altında çeşitli çalışmaların yer almasını gerektirmiştir. Bu bağlamda 1992'de sınıraşan sular kavramını içeren "Sınıraşan Sular ve Uluslararası Göllerin Kullanımı ve Korunması Sözleşmesi" imzalanmışken, 1997'de ise uluslararası su yolları kavramını doğrulayan "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin Sözleşme" kabul edilmiştir (Tırıl, 2010: 331).

2.2. Sınıraşan Sular

Sınıraşan sular kavramını tanımlayan evrensel düzeyde kabul görmüş bir belge olmamasına rağmen uluslararası doktrinde söz konusu kavram "iki ya da daha fazla ülkenin topraklarını kat ederek akan, suyun çıktığı ülke ile aktığı ülke arasındaki kullanımı eşit olması söz konusu olmayan sular" olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda sınıraşan suların paylaşımı konusunda her devlet kendi sınırları üzerinden akışını sağlayan akarsulardan faydalanma hakkını saklı tutmakla birlikte bu hakkın kapsamını ve sınırlarını belirleyen kesin kuralların eksikliğinden dolayı akarsular üzerinde egemenliğin sağlanması hususunda diğer kıyıdaş ülkelerle anlaşmazlıklar yaşamaktadır. Akarsuyun bütün akış istikameti boyunca herhangi bir kesiminde kıyısı bulunan ülkeler "yukarı kıyıdaş (membra) ülkesi" ile "aşağı kıyıdaş (mansap) ülkesi" olarak nitelendirilmektedir. Bu durum karşısında iki ülke açısından çeşitli hak ve yükümlülükler doğuran bu kavramlar aynı zamanda aşağı ve yukarı kıyıdaş devletleri arasında suyun kullanımı ve paylaşımı konusunda birtakım uyumsuzluklara neden olmaktadır. Zira karşılıklı olarak bağımlı halde olan her iki ülkenin kullanım hakkı ters orantılı bir nitelik taşımaktadır (Kırkıcı, 2014: 24-26).

2.3. Ortak Sular

En eski kavramlardan biridir ve "ulusal sular haricinde iki veya daha fazla devletin topraklarından geçen akarsuları" ifade etmektedir. Ortak sular kavramı anlamsal olarak kıyıdaş devletler arasında akarsular üzerinde hakkaniyete uygun bir şekilde gerçekleşecek olan ortak bir idareyi gerektirdiği için özellikle aşağı kıyıdaş ülke tarafından öne sürülen bir tez olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda bir taraftan aşağı kıyıdaş ülke kendi sınırlarından geçen akarsuların kullanımı ve kontrolü üzerinde bir hak elde ederken diğer taraftan yukarı kıyıdaş ülke akarsular üzerinde mutlak faydalanma hakkını kısmen yitirmektedir (Şengül, 2014: 14).

3. SU PAYLAŞIMI KONUSUNDA İLERİ SÜRÜLEN DOKTRİNLER

3.1. Mutlak Egemenlik (Harmon) Doktrini

ABD ile Meksika arasında Rio Grande Nehri'nin kullanımı konusunda yaşanan uyuşmazlıkların çözülmesi amacıyla 1895 yılında Judson Harmon tarafından öne sürülen mutlak egemenlik doktrini "bir devletin kendi topraklarından kaynaklanan akarsularının her türlü kullanımını gerçekleştirmesi" şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle tek bir devletin mutlak egemenliğini savunan bu görüşe göre yukarı kıyıdaş ülke, aşağı kıyıdaş ülkenin etkilenmesini ve zarara uğramasını göz önünde bulundurmadan nehir suları üzerinde mutlak hâkimiyet sağlayarak makul gördüğü her türlü düzenlemeleri yapma hakkına sahiptir. Harmon Doktrini aşağı kıyıdaş devletin varlığını ve çıkarlarını ihmal etmesi ve yukarı kıyıdaş devlete hiçbir şekilde sorumluluk yüklememesinden dolayı eşitlik ilkesine uygun olmadığı gerekçesiyle geçerliliğini yitirmiş durumdadır (Bilen, 2000: 76-77).

3.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini, Max Huber ile Oppenheim tarafından Mutlak Egemenlik Doktrini'ne karşı bir yaklaşım olarak üretilmiştir. Söz konusu görüşe göre, aşağı veya yukarı kıyıdaş devlet olma durumu fark etmeksizin bir ülke kendi topraklardan başka ülkeye akmakta olan akarsuların doğal akış miktarını ve kalitesini değişime uğratabilecek müdahalelerde bulunamaz. Bu doğrultuda, söz konusu doktrin sınıraşan suların paylaşımı konusundan aşağı kıyıdaş devlete mutlak bir yararlanma hakkı tanımakla birlikte, yukarı kıyıdaş devletin kendi sınırlarından geçen akarsuların akışını saptırma, kesme ve akışını yapay olarak arttırma veya eksiltme yetkisini sınırlandırmaktadır (Akça, 2014: 33).

Sonuç olarak, genel itibariyle sadece aşağı kıyıdaş ülkeler tarafından benimsenen Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini, aşağı kıyıdaş ülkenin sınıraşan suların muhtemel kullanım hakkını garanti altına almakta ve akarsuların doğal durumlarında değişiklik yapılmasını yasaklayarak yukarı kıyıdaş devletin sular üzerindeki egemenliğini yok saymaktadır (Denk, 1997: 33).

3.3. Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini

Uluslararası hukukta doğal, tarihi ve/veya kazanılmış hak esasına dayanan Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini herhangi bir kıyıdaş ülkenin sınıraşan nehir sularından diğer kıyıdaş ülkeden daha önce faydalanmaya başladığını ifade etmektedir. Dolayısıyla aynı akarsulardan faydalanan diğer kıyıdaş ülkelerin tarihsel önceliğe sahip ülkenin haklarına zarar vermemeleri gerekmektedir. Başka bir deyişle, Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini'ne göre kıyıdaş devletler çok daha önceden oluşturulan düzeni bozmamak ve kurulan dengeyi devam ettirmek mecburiyetindedir (Çelebi, 2009: 12-13).

Tarihsel olarak aşağı kıyıdaş ülkelerin nehirlerden daha önce yararlanmaya başladığı ve ilk yerleşim alanları suyun döküldüğü yerde bulunduğu için söz konusu Doktrin uygulamada aşağı kıyıdaş devlete büyük bir üstünlük sağlamakta ve çıkarlarını ön kullanım hakkı çerçevesinde korumaktadır (Çelebi, 2009: 13).

3.4. Adil Kullanım Doktrini

Uluslararası alanda Adil Kullanım Doktrini ilk defa Amerikan kökenli C. Eagleton tarafından öne sürülmüş, daha sonrasında ise Amerikalı hukukçu Lipper tarafından detaylı bir şekilde tanımlanmıştır. Ancak söz konusu Doktrin, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde eyaletler arası su kaynaklarının kullanımından kaynaklanan uyuşmazlıkları düzenlemek amacıyla ortaya atılmış ve ilerleyen yıllarda uluslararası literatürde "hakkaniyete uygun kullanım" ve/veya "optimum faydalanma" terimleri ile ifade edilmiştir. Adil Kullanım Doktrini, her bir kıyıdaş devletin sınıraşan akarsuların paylaşımı hususunda hak eşitliği ilkesi temelinde haklı ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar uyarınca asgari zarar verecek şekilde kullanımını öngörmektedir (Kıran, 2005: 194-195).

Her ne kadar Adil Kullanım Doktrini, Uluslararası Hukuk Derneği ile Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından desteklenen bir yaklaşım olsa da, hem devletlerin kullanım ihtiyaçları arasındaki farklılıkların adil bir biçimde tespit edilmesinin zorluğu hem de uygulanacak mekanizmaların eksikliği dolayısıyla söz konusu kavram günümüz itibariyle bütün anlaşmazlıklara uygulanması olası değildir. Diğer taraftan doktrinin içerdiği "zarar" kavramı su paylaşımına ilişkin olarak ortaya çıkan çeşitli uyuşmazlıklardan kaynaklanan mağduriyetini dile getiren aşağı kıyıdaş ülke bağlamında destekler niteliktedir (Dursun, 2006: 31).

4. TÜRKİYE İLE SURİYE ARASINDA SINIRAŞAN SULAR, POTANSİYELLERİ VE İKİ ÜLKE AÇISINDAN ÖNEMİ

İnsanlık tarihi boyunca yaşamsal ve dolayısıyla stratejik önem taşıyan su kaynakları insanların temel ihtiyaçlarını karşılamasının yanı sıra endüstri, tarım, enerji üretimi ve daha birçok alanda vazgeçilmez bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak insanların orantısız ve yanlış kullanımı, nüfus artışı ve iklim değişikliği gibi çeşitli

sebepler mevcut su kaynaklarının nicel anlamda azalmasına ve nitel olarak da bozulmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda suya duyulan ihtiyacın her geçen gün arttığı dünyamızda özellikle akarsuların Türkiye ve Suriye gibi kişi başına düşen su miktarının dünya ortalamasına göre daha az olduğu ülkeler açısından önemi artmaktadır (Köle, 2017: 123-124).

4.1. Fırat Nehri

Kaynaklarını Doğu Anadolu Bölgesi'nden alan Fırat Nehri Suriye ve Irak topraklarını aşarak Dicle ile birleşmekte ve Şatt-ül Arap adını alarak Basra Körfezi'ne dökülmektedir. Karasu ile Murat Nehirlerinin birleşmesiyle meydana gelen söz konusu nehir, 1170 km'si Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde olmakla birlikte toplam 2935 km uzunluğundadır. Nehrin toplam havzası 444.000 km² olmakla birlikte bu havzanın 155.400 km²'si Türkiye, 204.240 km²'si Irak ve 84.360 km²'si Suriye topraklarında yer almaktadır. Ortalama azami debesi 4000 m³/sn, ortalama asgari debisi 200 m³/sn olan Fırat Nehri'nin yıllık su miktarı 35.58 milyar m³'tür (Tırıl, 2010, s.334). Yıllık ortalama 32 milyar m³ su potansiyeline sahip olan Fırat Nehri'ne Türkiye'nin su katkısı %89, Suriye'nin %11, Irak'ın ise hiçbir katkısı yoktur (Glass, 2017: 12).

Katkısı 31,58 milyar m³ (%89) olmasına rağmen Fırat sularının %50'sini (500 m³/sn) aşağı kıyıdaş ülkeler Suriye ve Irak'a bırakan Türkiye'nin tüketim hedefi 18.42 milyar m³'dür (%51,8). Buna karşın 4 milyar m³ (%11) oranında katkısı olan Suriye tüketim hedefini 11,5 milyar m³ (%31,8) şeklinde belirlerken, hiçbir katkısı olmayan Irak ise 23 milyar m³ (%64,6) olarak belirlemiştir. Bu bağlamda Fırat Nehri'nin yıllık su potansiyelinin üzerinde bir talep söz konusu olmakla birlikte kıyıdaş ülkelerin tüketim hedefleri ile katkıları arasındaki orantısızlığı kaçınılmaz kılmaktadır (Çelebi, 2009: 63).

Fırat Nehri üzerinde Suriye'nin Tabka Barajı, Irak'ın ise Rawa, Harbaniye, Hadita, Ramadi, Darbandıkan, Dohan, Saddam ve Şamara gibi toplam otuz iki sulama projesi geliştirmesine rağmen suları verimli bir şekilde kullanma girişimleri hem ekonomik hem de teknik sebeplerden dolayı genel itibariyle kısmen başarılı olmuştur. Diğer taraftan Türkiye Güney Anadolu Projesi'ni geliştirerek suyun etkin bir biçimde kullanımını amaçlamış, tarım, gıda, elektrik üretimi sektörlerini kapsayacak şekilde sosyo-ekonomik kalkınmayı hedeflemiştir.

4.2. Dicle Nehri

Güney ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden doğan Dicle Nehri 30 km boyunca Türkiye ile Suriye arasında sınır oluşturduktan sonra Irak topraklarına girmektedir. Irak sınırlarından akan Adhaim, Diyale, Büyük Zap ile Küçük Zap tarafından beslenen Dicle Nehri, Basra Körfezi'nde Fırat ile birleşerek 179 km uzunluğa sahip Şatt-ül Arab su yolunu oluşturarak Basra Körfezi'ne dökülmektedir. Dicle Nehri toplam 1900 km uzunluğundadır ve bunun 523 km'si Türkiye topraklarında yer almaktadır. Havzanın aldığı ortalama yağış miktarı 500-800 mm'dir. Toplam 387.600 km² alanı kaplayan Dicle Havzası'nın %12'si Türkiye, %0,2 Suriye, %54'ü Irak ve %34'ü İran topraklarındadır. Bununla birlikte Dicle sularına kaynak oluşturan alanların %21'i Türkiye'de, %0,3'ü Suriye'de, %31'i Irak'ta ve %48'i İran'da bulunmaktadır. Son olarak Türkiye'nin söz konusu nehrin yıllık su hacmine katkısı %51, Irak'ın %39 ve İran'ın ise %10'dur (Akbaş, 2015: 101).

Diğer taraftan ülkelerin Dicle Nehri'ne katkı payları ile tüketim hedefleri arasında çelişki bulunmakla birlikte toplam 48,67 milyar m³ su potansiyeline karşılık, 54,47 milyar m³ oranında kullanım talebi ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin Dicle Nehri'ne 25.24 milyar m³ oranında katkı sağlamasına karşılık yıllık 6.87 milyar m³ (%14.2) su kullanmayı amaçlamaktadır. Hiç katkısı olmayan Suriye'nin tüketim hedefi 2.6 milyar m³ (%5.3) olmasına karşın Irak 23.43 milyar m³ (%48.2) oranında kaynaklık etmekle birlikte 45 milyar m³ (%92.5) miktarında su talep etmektedir (Akbaş, 2015: 101-102).

Türkiye'de kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 2000'de 1,652 m³, 2009'da 1,544 m³, 2020'de ise 1,346 m³ şeklinde tespit edilirken (DSİ- Toprak Su Kaynakları), Suriye'de bu rakam 1,420 m³ olarak belirlenmiştir (Bulu ve Çoğgör, 2002: 48). Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 2000 m³'ten daha az olduğu ülkelerin su azlığı yaşayan devletler konumunda olduğu dikkate alındığında hem Türkiye'nin hem de Suriye'nin su kaynaklarına duyduğu ihtiyacın her geçen gün artacağı söylenebilir.

Suriye'nin Fırat ile Dicle Havzası'ndan talep ettiği su miktarının kendi topraklarından kaynaklanan katkıdan çok fazla olması siyasi gelişmelere bağlı olsa da, Suriye'nin su politikasını şekillendiren durum ülkede ve genel anlamda bölgede stratejik öneme sahip olan su kaynaklarının kıtlığıdır. 41,975 km² civarında tarım alanına sahip olan Suriye'nin su tüketiminin %90'ı tarımda kullanılmakta, GSMH'nin %20'si bu sektörden kaynaklanmaktadır. Özellikle Fırat-Dicle Nehirleri çevresinde tarıma elverişli arazilerin fazla olması tarım faaliyetleri için gerekli su ihtiyacının bu iki akarsudan karşılanmasını gerekli kılmaktadır (Ateşoğlu, Tunay, Arıkan & Yıldız, 2018: 77-78). Özellikle Fırat Nehri ve kolları ülkenin toplam su kaynaklarının %80'ini karşılamaktadır. Su kaynaklarının verimliliğini arttırmak amacıyla 1975 yılında Sovyetler Birliği'nin mali ve teknik desteği ile inşası tamamlanan

Tabka Barajı Suriye'nin en önemli su tesisidir. Hidroelektrik üretimi, tarım arazilerin sulanması ve büyük kentlerin su ihtiyacının karşılanması temelinde faaliyet gösteren baraj artmakta olan enerji talebi ile teknolojik sorunlar kullanılan suların %70'inin boşa harcanmasına yol açmaktadır. Bu anlamda Suriye açısından stratejik ve hayati öneme sahip Fırat-Dicle Havzası bu konumunu ilerleyen yıllarda da koruyacaktır (Öz, 2006: 542).

Diğer taraftan Fırat-Dicle Havzası'nın Türkiye açısından önemi özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki 1,6 milyon hektarlık tarımsal potansiyelle açıklanabilir; bu potansiyeli hayata geçiren ülke tarihinin en büyük projesi olan GAP dikkate alındığında söz konusu akarsuların ehemmiyeti açıkça ortaya çıkmaktadır (Denk, 1997: 19-20).

5. FIRAT VE DİCLE NEHİRLERİ EKSENİNDE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

1960'lı yıllardan itibaren Türkiye ile Suriye arasında sorun haline gelen su kaynakları Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan çeşitli uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu anlamda Fransız mandası altında olan Suriye ile Türkiye arasında imzalanan ilk anlaşma 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi'dir. İtilafname'nin 12'ci maddesi uyarınca Kuveik Suyu, Halep Şehri ile Türk Bölgesi'nin su ihtiyacını karşılamak üzere hakkaniyete uygun bir şekilde paylaşılacak ve Türkiye, Fırat Nehri'nden Halep Şehri'ne ek su tahsis edecektir (Tunçer, Nalbanat & Köroğlu, 2018: 416).

Bununla birlikte, 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nın 109'uncu maddesi iki devlet arasında paylaşılan suların kullanım hakkıyla ilgili olarak bir uyuşmazlık ortaya çıktığında hem Türkiye hem de Suriye'nin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını muhafaza eden bir anlaşmanın düzenlenmesini öngörmektedir. Bu bağlamda söz konusu anlaşma ile Birinci Dünya Savaşı öncesinde düzenlenmiş olan, Türkiye, Suriye ve Irak arasında paylaşılan su miktarının, dolayısıyla su rejiminin muhafaza edilmeye çalışıldığını söylemek doğru olacaktır (Tunçer, Nalbanat & Köroğlu, 2018: 416).

İki ülke arasında akarsuların paylaşımı ile ilgili olarak bir diğer düzenleme 1926 tarihli Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi'dir. 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi'ni teyit eden Sözleşme, ayrıca su verimliliğini artırma konusunda Türkiye ile Suriye arasında işbirliği yapılmasını içermektedir. Fakat dönem itibarıyla Fransa'nın imzaladığı gerekçesiyle Suriye tarafından kabul edilmeyen Sözleşme, uygulanmadan 3 Aralık 1937 tarihinde Türkiye tarafından feshedilmiştir (Tırlı, 2010: 335).

Diğer taraftan, 3 Mayıs 1930 yılında imzalanan Tahdidi Hudut Nihai Protokolü Dicle Nehri bağlamında suların sınai ve tarımsal işletmesi, avcılık, gemicilik ve nehir polisi şeklinde ifade edilebilecek sorunlu konuların çözümlenmesinde tam eşitlik ilkesinin uygulanacağını kabul etmiştir. Netice itibarıyla, 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi'nin belirlediği hakkaniyet ilkesi ile Protokol'ün hükme bağladığı tam eşitlik prensibi arasında bir çelişki ortaya çıkmaktadır (Kırkıcı, 2014: 91).

Son olarak, 1980'li yıllarda patlak veren terör ve su sorunlarını çözüme kavuşturmak amacıyla 17 Temmuz 1987 yılında iki ülke Ekonomik İşbirliği Protokolü'nü imzalamışlardır. Ekonomik İşbirliği Protokolü'nün esasları uyarınca göre Türkiye, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama 500 m³/sn (16 milyar m³) su bırakmayı kabul etmekle birlikte, özellikle yaz aylarında su miktarının tespit edilen düzeyin altın düşmesi durumunda sonraki ayda oluşan farkı telafi etmeyi taahhüt etmiştir. Bu anlamda 1990'da Irak ile mutabakat sağlayan Suriye, sırayla %58 ile %42 oranında olmak üzere kendi aralarında Fırat sularının kullanımı konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Ayrıca çeşitli ortak teknik komiteler kurularak protokol hükümleri yerine getirilmeye çalışılmıştır. Suriye'nin aktif olarak desteklediği teröre karşı su kozunu kullanan Türkiye, Fırat sularının oldukça büyük bir kısmını Suriye ile Irak'a bırakarak, iklim değişikliği gibi etkenlerden dolayı suyun toplam miktarında azalmaların gerçekleşmesi dikkate alındığında, kendi aleyhine sonuçlanabilecek yükümlülük altına girmiştir (Demir, 2020).

5.1. Kriz Oluşumları, Müzakere Süreçleri ve Ülkelerin Tezleri

Türkiye ile Suriye ilişkilerinde su sorunların gündeme gelmesi Fransa'nın uyguladığı manda yönetiminin sona ermesini müteakiben 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasıyla gerçekleşmiştir. 1950'li yıllarda Fırat ve Dicle Nehirleri Türkiye ve Suriye'yi karşı karşıya getirecek sorun niteliğinde değildi. Ancak ilerleyen yıllarda nehirlerin suladığı alanlarda nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşmenin neden olduğu su, enerji ve gıda ihtiyacının ortaya çıkması barajların inşasını zorunu hale getirmiş ve iki ülke arasında gerginliğin oluşmasına yol açmıştır. Bununla birlikte 1980'li yıllara kadar su sorununun iki ülkeyi çatışmanın eşiğine getirecek boyutlara ulaşmamasının sebeplerini iki kutuplu sistem içerisinde Türkiye'nin Batı ittifakında, Suriye'nin ise Sovyetler Birliği'nin liderliğindeki Doğu Bloku'nda yer alması, Suriye'de iç sorunların alevlenmesi ve Arap Birliği'nin üyesi olan Suriye'nin diğer Arap devletleri ile birlikte İsrail'in işgal faaliyetlerine karşı mücadele içerisinde olması şeklinde açıklamak mümkündür (Köylü, 2017: 123-124).

1953 yılında Devlet Su İşleri'ni kuran Türkiye'nin 1960'lı yılların başında Aşağı Fırat Havzası Kalkınma Projesi'ni gerçekleştirme kararına karşın, Suriye Fırat Vadisi Projesi'ni geliştirmeye yoğunlaşmıştı (Köle, 2017: 129). Nitekim Türkiye 1964 yılında hacmi 31.000.000 m³, göl alanı 680,00 km² ve uzunluğu 125 km olan Keban Barajı'nın yapımına başlamıştır (Çakırca, 2015: 551). Keban Barajı'nın finanse edilmesi konusunda USAID, Avrupa Yatırım Bankası, Almanya, Fransa ve İtalya Türkiye'ye yardımda bulunmuşlar, büyük miktardan kaynak sağlamışlardır. Bu bağlamda projenin tamamlandığı 1974 yılında barajın toplam maliyeti 85 milyon dolar şeklinde belirlenmiştir (Kıran, 2005: 84). Öte yandan 1945 yılından itibaren tarım sektörüne dayalı kalkınmayı hedefleyen Suriye 1968 yılında Sovyetler Birliği'nin yardımı ile Fırat sularından daha etkin bir şekilde faydalanmak amacıyla 9 milyar m³ kapasiteye sahip Tabka Barajı'nın inşasına başlamıştır (Sümer, 2017). 1974 yılında işletmeye açılan Keban ile Tabka Barajları'nda her iki ülkenin de aynı anda su tutması hem Türkiye ile Suriye arasında krize neden olmuş hem de Suriye ile Irak'ı savaşın eşiğine getirmiştir. Aslında Türkiye'nin 1960'lı yılların başından itibaren Fırat Nehri üzerinde baraj inşasına yönelik çalışmaların başlatılmasına itiraz eden Suriye'nin temel argümanı Fırat Nehri'nin sularında miktar ve kalite açısından bir azalma yaşanacağı tezine dayanmaktadır. Nitekim görüşmeler yoluyla su sorunlarını çözmeye çalışan Türkiye'nin diplomatik girişimleri Suriye'nin Hatay üzerinde egemenlik hakkı olduğunu iddia etmesinden ve Asi Nehri'nin sınıraşan akarsu olduğunu reddetmesinden dolayı başarılı olamamıştır (Köylü, 2017: 125-127).

Diğer taraftan yukarı kıyıdaş ülke konumunda olan Türkiye, Keban Barajı'nın inşası için 1966'da Uluslararası Kalkınma Ajansı ile yapmış olduğu anlaşma gereği Suriye ile Irak'a yeterli miktarda su bırakacağı güvencesini vererek ilk başta 350 m³/s ve daha sonra ise 450 m³/s su bırakmayı taahhüt etmiştir (Denk, 1997: 37).

1976 yılında Türkiye, Keban Barajı'na benzer şekilde enerji üretimi ile akım kontrolü maksatlı Karakaya Barajı'nın inşaatına başlamış ve projenin finansmanı için uluslararası kredi kuruluşu olan Dünya Bankası'na başvurmuştur. Türkiye'nin bu girişimine karşı Suriye kendisine ulaşan su miktarının azalacağı ve akarsu yatağının değerli toprağının yukarı kıyıdaş ülke olan Türkiye kısmında kalacağı gerekçesiyle itiraz etmiş ve uluslararası alanda Türkiye'nin kredi talebini engellemeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Nitekim 1975 yılında söz konusu projenin detayları görüşülürken Dünya Bankası ön şart olarak Türkiye'ye komşu kıyıdaş ülke konumunda olan Suriye ve Irak ile sınıraşan sular üzerinde belirlemiş olduğu bir model çerçevesinde müzakereler gerçekleştirmesini önermiştir. Ancak zaten iyi niyet yaklaşımı çerçevesinde komşuları ile olan ilişkilerini yürüten Türkiye bu teklifi reddetmiştir. Ancak 1976 yılında ilgili ülkeler arasında teknik düzeyde gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde uzlaşmaya varılmış ve Türkiye Atatürk Barajı'na benzer profile sahip herhangi bir su tüketici tesis inşasına başlayıncaya kadar Fırat Nehri'nden 500 m³/s su bırakacağını kabul ederek Dünya Bankası'ndan talep ettiği parasal kaynağı almayı başarmıştır (Köylü, 2017: 128).

Ancak 1980'de Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) hayata geçirmesi iki ülke arasındaki ilişkilerde dönüm noktası olmuş ve Suriye ile su kaynakları üzerinde yaşanan anlaşmazlıkları zirveye çıkarmıştır. Fırat-Dicle Havzası üzerinde 13 projenin geliştirilmesini amaçlayan taslak 1977'de Güneydoğu Anadolu Projesi ismini alarak, bölgenin su ve toprak kaynaklarını geliştirmeyi amaçlayan projeden bölgesel sosyo-ekonomik kalkınmayı sağlayacak Türkiye'nin en kapsamlı ve maliyetli projesine dönüşmüştür. Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak olmak üzere toplam 9 ili kapsayan proje, Fırat-Dicle Havzası ve kolları üzerinde yıllık 27 milyar kilovat/saat elektrik enerjisi üretme potansiyeline sahip 19 hidroelektrik santral, 22 baraj ve 1.8 milyon hektarlık araziye içeren sulama sistemlerin yapımını öngörmektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde su kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılması sayesinde kırsal alandaki verimliliğin ve istihdam olanaklarının çeşitlendirilmesi, toplumsal refahın yükseltilmesi ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması hedeflenmiştir (Bilgen, 2018: 815). 1986'da Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) projeyi yönlendirme ve gerçekleştirme görevi verilmiştir. Ayrıca 1989'da hazırlanan Master Planı kapsamında tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek, kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak amacıyla GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı/GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı). 2018 yılı itibarıyla 19 baraj ve 13 hidroelektrik santrali inşa edilmiş, yılda 20,6 milyar kilovat-saat elektrik üretimi gerçekleşmiş ve 558.507 hektarlık arazi sulamaya açılarak %53 oranında planın sulama hedefine ulaşılmıştır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı/GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı).

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında 1983'te enerji üretimi ve sulama amaçlı Atatürk Barajı'nın inşaatına başlanmış ve 1992'de tamamlanmıştır. 84,5 milyon m³ hacme sahip olan Atatürk Barajı 2400 MW gücü sayesinde yıllık 8900 GWh elektrik enerjisi üretmekte ve ihtiyaç duyulan hidroelektrik santrallerin ürettiği elektriğin %20'sini kendi başına sağlayabilme potansiyelini taşımaktadır (DSİ-Atatürk Barajı).

Aynı zamanda sınıraşan akarsuların paylaşımı konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözmek, makul ve hakça kullanımlarını sağlamak üzere Türkiye ile Irak hükümetleri arasında 1980'de imzalanan Karma Ekonomik

Komasyon Protokolü ile Ortak Teknik Komite kurulmuş ve daha sonra 1983 yılında Suriye söz konusu komiteye iştirak etmiştir. Teknik müzakere alanı olma özelliğini taşıyan OTK'nın ilk toplantısı 1982'de gerçekleşmiş olup ilerleyen yıllarda her ülkenin kendi tezini savunduğu toplam 16 başarısız toplantı yapılmıştır (Denk, 1997: 38-39). Bu süreç içerisinde 1984 yılında yapılan OTK görüşmelerinde Türkiye sınıraşan suların hakça ve makul kullanımını hedefleyen "Fırat-Dicle Havzası Sularının Kullanımına Yönelik Üç Aşamalı Plan"ı sunmuş ve 1990 ile 1993 yıllarında Suriye ile yaptığı toplantılarda tekrardan gündeme getirmiştir. Plan kapsamında ilk aşama olarak havzadaki su kaynaklarının envanter çalışması yapılacak, ikinci aşamada toprak sınıfları ve drenaj kriterleri belirlenecek, üçüncü aşamada ise toprak ve su kaynaklarının bir bütün olarak değerlendirilmesi yapılacaktır. Ancak Üç Aşamalı Plan aşağı kıyıdaş ülkeler tarafından reddedilmiştir (Yılmaz: 326).

Diğer taraftan GAP'ın gündeme gelmesiyle birlikte Suriye, Fırat-Dicle Havzası'nda kendisine bırakılan su akışında azalma yaşanacağı gerekçesiyle meseleyi Arap Birliği Zirvesi'ne ve diğer uluslararası kuruluşlara taşımış ve PKK, ASALA ve DEV-YOL gibi çeşitli terör örgütlerine destek vererek Türkiye'ye karşı terör kartını kullanmıştır (Ayman, 2012: 119). Ayrıca bütün kıyıdaş ülkelerin rızasına bağlı olarak proje için kredi desteği sağlayan Dünya Bankası, Suriye'nin tamamen siyasi ve gerçeği yansıtmayan itirazları nedeniyle Türkiye'nin kredi başvurusunu kabul etmemiştir.

Atatürk Barajı'nın inşa süreci içerisinde her geçen gün gerginleşen ikili ilişkiler 1987'de imzalanan Ekonomik İşbirliği Protokolü ve Güvenlik Protokolü ile düzeltilmeye çalışılmıştır. Türkiye ile Suriye yetkilileri arasında gerçekleştirilen görüşmelerde su sorunu ile Kürt sorunu birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca toplantı sırasında Türkiye, Suriye'nin teröre verdiği desteğini çekmesini talep ederken, Suriye Fırat sularının paylaşımı konusunda bir düzenleme yapılmasını dile getirmekteydi. Sonuç olarak Türkiye Fırat Nehri'nden aylık ortalama 500 m³/sn su bırakmayı taahhüt etmiş, özellikle yaz aylarında su miktarı 500 m³/sn'nin altına düşüldüğü takdirde meydana gelen farkı sonraki yıl telafi etmeyi kabul etmiştir. Buna karşın Suriye PKK dahil olmak üzere Türkiye'ye karşı faaliyet gösteren yasadışı terör örgütlerine desteğini keseceğini kabul etmiştir (Demir, 2020).

Fakat Ekonomik İşbirliği Protokolü ile Güvenlik Protokolü'nün iki ülke açısından birtakım hak ve yükümlülükler doğurmasına rağmen Suriye, ilerleyen yıllarda terör örgütlerine verdiği desteği sürdürmüş ve Atatürk Barajı'nın rezervuarının dolumu sırasında, bütün önlemlerin daha önceden alınmasına karşın, kasıtlı olarak su ve elektrik kesintilerini gerçekleştirerek hem ülke içerisinde hem de uluslararası alanda Türkiye aleyhine propaganda yapmıştır (Bilen, 2000: 94). Buna karşın Türkiye, 1996 yılından sonra Suriye ile yürüttüğü üst düzey ilişkilerini askıya alarak İsrail ile ilişkilerini geliştirmiştir. İlerleyen yıllarda iyi niyet ilkesi çerçevesinde Türkiye, 1998'de terörle mücadeleyi, sınırların dokunulmazlığını ve anlaşmazlıkları barışçıl yöntemlerle çözmeyi kapsayan "İyi Komşuluk Forumu" isimli tezkereyi komşusu Suriye'ye iletse de herhangi bir sonuç alamamıştır (Köylü, 2017: 134).

İki ülke arasında su kaynaklarına ilişkin olarak ortaya çıkan bir diğer kriz 1996 yılında Birecik Barajı'nın inşası sırasında gerçekleşmiştir. 672 MWe kurulu güce sahip Birecik Baraj ve HES ortalama 1.87 milyar kilovatt-saat elektrik üretmekte ve Türkiye'nin beşinci en büyük tesisini oluşturmaktadır (Enerji Atlası, 2019). GAP kapsamında yap-işlet-devret modeline uygun olarak inşası planlanan Birecik Barajı ve Hidroelektrik Santrali için kredi anlaşması 18 Kasım 1995 yılında imzalanmıştır. Ancak Suriye akarsuyun akışında azalma yaşanacağı ve suyun kullanımından dolayı su kalitesinin bozulacağı gerekçesiyle Türkiye'ye nota vermiş ve finans kaynağının kesilmesi için uluslararası platformlarda çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Tomambay, 1996: 96). Benzer bir durum Dicle Nehri üzerinde inşa edilecek olan elektrik üretimi amaçlı Ilısu Barajı'nın gündeme geldiği dönemde yaşanmıştır. Ilısu Barajı, gövde hacmi açısından Türkiye'nin ikinci en büyük baraj niteliği taşımakla birlikte 1.200 MW kurulu gücü ile enerji üretimi (yıllık ortalama 4,12 milyar kWh) açısından dördüncü sırada yer almaktadır (Aydm & Kaplan, 2015: 382-383).

Bu süreç içerisinde terör örgütü PKK'nın faaliyetlerini doğrudan veya dolaylı olarak destekleyerek terör kartını Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanan Suriye, Türkiye'nin sorunların çözümlenmesi için ürettiği diplomatik yaklaşımlarını ihmal etmiştir. Suriye'nin terör politikası, 1998'de iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiş ve kriz, Mısır ve İran'ın arabuluculuğu ile terörle mücadele konusunda işbirliği öngören Adana Mutabakatı'nın imzalanmasıyla aşılmıştır. Bu doğrultuda 1998 tarihli Adana Mutabakatı'nın imzalanmasından sonraki yıllarda Türkiye ile Suriye ilişkilerinde güvenlik, askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel alanları kapsayacak şekilde karşılıklı güven ve işbirliği tesis edilmiştir (Gökcan, 2018: 192-195).

2000 yılında Hafız Esad'ın ölümünden sonra Suriye'nin devlet başkanlığı görevini üstlenen Beşar Esad döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerinde su sorunları daha diplomatik yöntemlerle çözülmeye çalışılmıştır. 2001 yılında, GAP Bölge Kalkınma İdaresi ve Suriye Arazi İslah Müessesesi (GOLD) ile Suriye Sulama Bakanlığı arasında gerçekleştirilen toplantılar sonucunda karşılıklı olarak uzman eğitimi, teknoloji transferi ve ortak projelerin hayat geçirilmesi şeklinde ifade edilebilecek çeşitli alanları kapsayan Protokol imzalanmıştır. 2004 yılında hükümet

başkanları düzeyinde gerçekleşen görüşmeler neticesinde Türkiye ile Suriye arasında Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu Antlaşma çerçevesinde Asi Nehri üzerinde ortak bir barajın inşa edilmesi gündeme getirilmiş, Dicle sularının kullanımı konusunda ortak projelerin yapılması öngörülmüş (Dursun, 2006: 159-160) ve Hatay'ın Türkiye sınırları içerisinde yer aldığı şekilde iki ülkenin sınırları tanımlanmıştır. Bununla birlikte 11 Eylül sonrası ABD'nin Suriye'yi "Şer eksenine" dahil etmesi ve 2003 yılında Irak'a düzenlenen müdahale sonrası üzerinde baskı hissetmesi nedeniyle Suriye dış politika yaklaşımını değiştirmiş ve iki ülke arasındaki ilişkiler belli bir süre boyunca ortak çıkarlar çerçevesinde ilerlemiştir (Maden, 2012: 91).

Türkiye ile Suriye arasında su sorunların merkezinde yer alan Fırat ve Dicle nehirleri uzun süre boyunca güvenlik ve siyasi alanlarda etkilerini göstermiş ve iki ülke arasındaki ilişkileri doğrudan veya dolaylı olarak şekillendirmiştir. Bu süreç içerisinde Suriye, Fırat ve Dicle nehirlerini uluslararası sular ve/veya ortak sular şeklinde tanımlamakta ve söz konusu iki nehir üzerinde eski çağlardan beri kazanılmış hakların bulunduğunu öne sürmektedir. Ayrıca Suriye, Fırat ve Dicle sularının kullanımından kaynaklanan su sorununu uluslararası platformda incelenmesini, BM gibi uluslararası kuruluşların hakemliğinde çözümlenmesini ve ortak suların paylaşılmasında her ülkenin su ihtiyacını, nehirlerin kapasitelerini ve gerektiğinde bunların oransal olarak dengelenmesini öngören "matematiksel formül"ün uygulanmasını talep etmektedir. Bununla birlikte Atatürk Barajı'nın inşası tamamlandığına göre saniyede 500 m³ su bırakılmasını taahhüt eden 1987 tarihli Protokol'ün süresi dolmuştur, dolayısıyla mevcut şartlarda Türkiye'nin Fırat'tan saniyede 700 m³ su vermesini öngören yeni bir anlaşma yapılmalıdır. Ayrıca Türkiye'nin GAP'ı hayata geçirdiği sırada kimyasal atıklar, sentetik gübre ve benzeri maddelerin suya karışması nedeniyle kendisine bırakılan suyun büyük oranda kirlendiğini iddia etmektedir (Köylü, 2017: 134-135). Sonuç olarak Suriye Fırat-Dicle Havzası'ndaki su kaynaklarının paylaşımı hususunda, yukarı kıyıdaş ülkenin sınıraşan suların doğal akışını ve kalitesini etkileyecek faaliyetlerden kaçınmasını savunan Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini ile yukarı ve aşağı kıyıdaş ülkelerin sınıraşan nehirlerin paylaşımı sırasında hakkaniyet ve eşitlik ilkelerinin dikkate alınmasını vurgulayan Adil Kullanım Doktrini'ni savunmaktadır.

Diğer taraftan Türkiye'ye göre Fırat ve Dicle Nehirleri sınıraşan sulardır, dolayısıyla havza ülkeleri tarafından eşit egemenlik temelinde eşit bir şekilde paylaşılabilir. Bu suların kullanımı konusunda yaşanan sorunlar Türkiye, Suriye ve Irak'ı kapsayacak şekilde üç taraflı görüşmeler aracılığı ile çözümlenmelidir. Fırat ve Dicle nehirlerinin ortak bir havza olduğunu ileri süren Türkiye, söz konusu sınıraşan suların kullanımından kaynaklanan sorunların Hakça, Makul ve Optimum Kullanım Doktrini çerçevesinde "Üç Aşamalı Plan" temelinde ele alınmasını önermektedir. Netice itibarıyla, yukarı kıyıdaş ülke olarak Türkiye, kendi topraklarından kaynaklanan sular üzerinde ihtiyaçları doğrultusunda makul bulduğu şekilde düzenleme yapma hakkını saklı tutmaktadır, dolayısıyla mutlak egemenlik ilkesi çerçevesinde hareket etmektedir (Denk, 1997: 50-52).

6. SONUÇ

Günümüz dünyasının acı gerçeği olan ve küresel düzeyde etkisini gösteren su kaynaklarının kıtlığı özellikle su fakiri bölgelerin devletleri açısından sular üzerinde hakimiyet kurmayı amaçlayan rekabete neden olmakla birlikte yerleşmiş hukuk kurallarının eksikliği, coğrafi özelliklerin farklılığı ve tek taraflı uygulamaların varlığı sebebiyle politik, ekonomik ve hatta insani krizlere yol açmaktadır. Sınıraşan suların daha verimli bir şekilde kullanılması, havza ülkeleri arasında ortak işbirliği, ortak yaklaşımlar ve ortak projeler ile doğrudan orantılı olup su kaynakların siyasileştirilmesi ve pazarlık unsuru haline getirilmesi su kaynaklarının verimli kullanılmasını imkansız hale getirerek su sorunlarını zirveye çıkarmaktadır.

Kıyıdaş ülke konumunda olan Türkiye Fırat ve Dicle Nehirleri sınıraşan sular, Suriye ise uluslararası sular şeklinde nitelendirmekle beraber söz konusu sulardan yararlanma payını yükseltecek çeşitli tezler başvurmuştur. Bu bağlamda Suriye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri özelinde ileri sürdüğü tezler ortak sular kavramının gerektirdiği "matematiksel formül" çerçevesinde suların paylaşımını öngörmekle beraber Türkiye'nin geliştirdiği su projelerine Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini'ni öne sürerek itiraz etmektedir. Sonuç itibarıyla Suriye'nin söz konusu akarsulara katkısı ile tüketim hedefi ve öne sürdüğü, temeli olmayan yasal gerekçeleri dikkate alındığında su politikalarında bir tutarsızlığın mevcut olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Fırat ve Dicle Nehirleri için sınıraşan sular kavramını kullanan Türkiye suların paylaşımı konusunda eşitlik ilkesini kabul etmeyerek, yerine hakça, akılcı ve optimum kullanımı amaçlayan "Üç Aşamalı Plan"ın uygulanmasını talep etmektedir. Fırat-Dicle Havzası konusunda Mutlak Egemenlik yaklaşımı çerçevesinde şekillenen Türkiye'nin su politikası, iki ülkenin nehirlere olan katkısı ile kullanım hedefi arasında orantılı paralellik olması gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim uzlaşmacı tavır sergileyen Türkiye 1960'lı yıllardan itibaren iki ülke arasındaki ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen su sorunlarını çözmek amacıyla hem Barış Suyu Projesi hem de Manavgat Suyu Projesi gibi çözüm önerilerini gündeme getirerek işbirliği kolaylaştıracak çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Z. (2015). “Türkiye’nin Fırat ve Dicle Sınırtaşan Sularından Kaynaklanan Güvenlik Sorunu ve Çatışma Riski”, *Bilig*, (72):93-116.
- Akça, Ç. (2014). “Sınırtaşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi”, *Uzmanlık Tezi*, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara.
- Ateşoğlu, A.; Tunay, M.; Arıkan, T. B. & Yıldız, S. (2018). “Ortadoğu Toz Kaynaklarının Tespiti ve Fırat-Dicle Nehir Havzası (Suriye-Irak) Tarım Alanları Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi”, *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 4(2):70-81.
- Aydın, M. C. & Kaplan, C. (2015). “İlisu Barajı ve HES Projesi Dolusavak Havalandırıcısının Performans Değerlendirmesi”, 4. Su Yapıları Sempozyumu, 19-21 Kasım 2015, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, 381-389.
- Ayman, G. (2012). *İyi Komşuluğun Formülü: Türk Dış Politikasında Teritoryal Sorunlar*, Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- Bilen, Ö. (2000). *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, TESAV Yayınları, Ankara.
- Bilgen, A. (2018). “1977’den 2017’ye Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP): GAP’ın 40 Yılı Üzerine Nitel ve Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(3):811-840.
- Bulu, A. & Çokgör, Ş. (2002). “GAP Projesi Türkiye, Irak ve Suriye Arasında Sorun Nedeni Midir?”, *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, (420-421-422):48-51.
- Çakırca, D. (2015). “Keban Barajı İle Neler Kaybettik?”, 4. Su Yapıları Sempozyumu, 19-21 Kasım 2015, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, 550-561, Antalya.
- Çelebi, O. (2009). “Türkiye’nin Suriye ve Irak İle Olan İlişkilerinde Sınırtaşan Suların Etkisi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Demir, Ş. (2020). “Suriye ile Türkiye Arasında Temel Sorunlar (1918-2000)”. (Ed. Mehmet Çelik ve Alev Duran), *Türkiye’nin Bölgesel Sorunları: “Osmanlı’dan Günümüze” Ortadoğu*, ss. 9-36, Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Denk, E. (1997). *Ortadoğu’da Su Sorunu Bağlamında Fırat ve Dicle*, Stratejik Araştırma ve Kültür Yayınları, Ankara.
- DSİ, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, <http://www.ataturkbaraji.com/tr/30123/ATATURK-BARAJI>
- DSİ, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/754>
- Dursun, A. (2006). “Sınırtaşan Sular Fırat ve Dicle Nehirlerinin, Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri Üzerine Etkileri”, *Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Enerji Atlası, <https://www.enerjiatlası.com/hidroelektrik/birecik-baraji.html>
- GAP BKİB, Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, <http://www.gap.gov.tr/gap-bki-tarihcesi-sayfa-37.html/index.php#>
- Glass, S. (2017). “Twisting the Tap: Water Scarcity and Conflict in the Euphrates-Tigris River Basin”, *Independent Study Project*, SIT Graduate Institute.
- Gökcan, Ö. (2018). “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi Veya Diğer Bir İfadeyle “İlan Edilmemiş Savaş”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1):169-198.
- Kıran, A. (2005). *Ortadoğu’da Su: Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Köylü, M. (2017). *Ne Umduk Ne Bulduk: Türkiye’nin Suriye Sınavı*, Hiper Yayın, İstanbul.
- Maden, T. E. (2011). “Türkiye - Suriye İlişkilerinde Asi Nehri”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(31-32):40-49.
- Maden, T. E. (2012). “Kriz Dönemlerinde Su Politikaları: Türkiye-Suriye”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 4(44):84-94.
- ORSAM, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, <https://www.orsam.org.tr/tr/dikkatle-ele-aliniz-tabka-baraji-trajedisi/>
- Tırıl, A. (2010). “Sınır Aşan Sular: Türkiye ve Paydaşlarının Sınır Aşan Sular Politikalarına Siyasal ve Ekolojik Bir Bakış”, *VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, 3-5 Kasım 2010, TÜCAUM, 329-342, Ankara.
- Tomambay, M. (1996). “Fırat Ve Dicle’nin Sularında Oynanan Satranç”, *Ekonomik Yaklaşım Association*, 7(20):95-98.

Tunçer, A. S.; Nalbanat, E. & Koroğlu, R. (2018). “Sürdürülebilir Su Yönetimi ve Uluslararası Sular Konusunda Türkiye’nin Yapmış Olduğu Anlaşmalara Genel Bir Bakış”, Uluslararası Su ve Çevre Kongresi, 22-24 Mart 2018, SUÇEV, 408-418, Bursa.

Yılmaz, M. (2010). “Ortadoğu’da Su Sorunu Kapsamında Türkiye’nin Sınırşan Sularının Jeopolitik Önemi”, VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 3-5 Kasım 2010, TÜCAUM, 315-327, Ankara.